

УДК 343.8/343.9

ЗНАЧЕННЯ ОКРЕМИХ МЕТОДІВ ПІЗНАННЯ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ¹

Клочко Альона Миколаївна,

*канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства ННІ права,*

Сумський державний університет

Scopus ID: 56028103300

В статті розглядаються деякі методологічні засади дослідження питання оптимізації кримінального законодавства України щодо забезпечення безпеки банківської діяльності. Наголошується, що проблеми та кризові явища в економічному секторі держави провокують послаблення банківської системи, яка в таких умовах все частіше стає об'єктом злочинного впливу. Закріплені у чинному Кримінальному кодексі України склади кримінальних правопорушень, що передбачають відповідальність за посягання на сферу банківської діяльності не достатньо повно охоплюють зміст вчинюваних у досліджуваній сфері суспільно небезпечних діянь. Відзначається необхідність підвищення рівня безпеки сфери банківської діяльності та зміцнення довіри громадян до банківської системи шляхом забезпечення її надійності, в тому числі й за допомогою кримінально-правових засобів.

Акцентується увага на тому, що вивчення будь-якої наукової проблематики повинне передбачати визначення її методологічних засад. При цьому проведення правових досліджень не є виключенням. В роботі наводиться інформація щодо сутності методології проведення наукового дослідження, вивчаються підходи окремих провідних науковців з цього питання. Беручи до уваги досліджуваний об'єкт, наголошується, що методологія проведення роботи повинна враховувати особливості банківської діяльності у сфері надання фінансових послуг. Проводиться аналіз чинного законодавства України, що дозволяє розкрити сутність банківської діяльності та визначити її особливості. Відмічено, що особливу увагу в процесі вивчення питання кримінально-правової охорони банківської діяльності необхідно приділити історико-правовому порівняльному та порівняльно-правовому (компаративістському) методам пізнання. Надані обґрунтовані пояснення щодо такої необхідності. Зроблено висновки, що включення в правовий обіг нових складів злочинів у сфері банківської діяльності підвищить потенціал кримінального законодавства як інструмента по боротьбі зі злочинністю.

Ключові слова: банківська діяльність, кримінально-правова охорона, методи пізнання.

Klochko A.M. The Meaning of the Certain Methods of Cognition in the Context of Studying the Problem of Criminal Protection of Banking Activities. The article examines some methodological principles of the study of optimizing the legislation of Ukraine on security of banking activities. Represented the need to increase the level of security sphere of banking activities and to strengthening the public confidence to the banking system by ensuring its reliability, including the means of criminal legal measures. It is noted that the problems in the country and crisis in the economic sector of the state provoke the weakening of the banking system, which in these conditions increasingly becomes the subject of criminal effect. Prescribed by the text of the current Criminal Code of Ukraine criminal offences in the sphere of banking activity do not sufficiently cover the content exerted in the study field of socially dangerous acts. An attention is focused that the study of any scientific issues should provide the definition of its methodological principles. The legal research of is not an exception too. This manuscript provides an information about the nature of methodology of the scientific research, the approaches of the certain leading scholars on this subject are studied too. Taking into account an object of the research, it is noted that the methodology of the research

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0116U006814. Номер та дата супровідного листа: 01/15-06/3278 від 19.08.2016р.

should take into account the peculiarities of banking activities in the provision of the financial services. The analysis of the current legislation of Ukraine is made, to discover the essence of the banking activity and to determine its features. It is noted that the special attention in the study of issues of criminal protection of banking activities should be paid to the historical and comparative legal and to comparative legal (comparative) methods of cognition.

Is concluded that the inclusion in the legal turnover of new criminal offences in the sphere banking activities will increase the potential of criminal law as an instrument of fighting with criminality.

Keywords: banking activity, criminal-legal protection, methods of cognition.

В умовах економічних змін, що відбуваються в країні, кризові явища в банківському секторі характеризуються як неплатаспроможністю багатьох банківських установ так і активізацією злочинних проявів, спрямованих на заволодіння значними грошовими коштами. Такий стан банківської системи потребує пошуку ефективних шляхів забезпечення її безпеки. На наш погляд, актуальним є питання формування інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності в кримінальному законодавстві України. Вважаємо, що з урахуванням криміналізації суспільних відносин у цій сфері та позитивного досвіду зарубіжних країн, можливість створення інституту кримінально-правової охорони банківської діяльності є перспективним напрямком розвитку кримінального законодавства України.

Вивчення проблеми кримінально-правової охорони банківської діяльності повинно розпочинатися з визначення її відповідних методологічних засад. Методологія наукового дослідження являє собою концептуальний виклад мети, змісту та методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної та систематизованої інформації про процеси та явища. Методологія наукового дослідження аналізує методи та засоби пізнання, використовувані вченими як на емпіричній, так і на теоретичній стадії наукового дослідження.

Поняття “метод” (від грец. *methodos* – спосіб пізнання) означає спосіб діяльності суб'єкта, шлях до будь-чого. Метод – це система сукупності принципів, правил, прийомів, розпоряджень, вимог, способів і норм пізнання і дії, яка повинна орієнтувати суб'єкта пізнання на вирішення конкретного науково-практичного завдання. Методологія – це вчення про систему методів наукового

пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики та науки до процесу пізнання та практики на користь здобуття нових знань [1]. Д. М. Стеченко та О. С. Чмир стверджують, що методологію слід розглядати у широкому (спосіб усвідомлення будови науки і методів її роботи) та у вузькому розумінні (сукупність принципів, методів, прийомів та процедур дослідження, що застосовуються у тій чи іншій галузі знань) [2].

Розробку методологічних засад вивчення певної проблематики необхідно, насамперед, проводити з урахуванням специфіки об'єкта дослідження. Якщо розглядати об'єктом цієї роботи кримінально-правову охорону банківської діяльності в Україні, то методологія вивчення цього питання повинна враховувати особливості банківської діяльності у сфері надання фінансових послуг. Банківська діяльність в Україні має відповідне правове регулювання та поставлена під кримінально-правову охорону на певному рівні. Пропозиції щодо удосконалення структури КК України відносно забезпечення безпеки банківської діяльності повинні, на наш погляд, враховувати цінність досліджуваних суспільних відносин для держави та суспільства.

Банківська діяльність має характерні особливості, які суттєво відрізняють ці суспільні відносини від інших відносин, що складаються у фінансово-кредитній сфері. Банк є інститутом фінансово-кредитної системи, тому й банківська діяльність пов'язана, проте відрізняється від фінансово-кредитної діяльності певними особливостями. Законодавче визначення поняття «банк» закріплене у ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III. Відповідно до цієї норми банк – це юридична особа, яка на

підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків. Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені та діють на території України відповідно до положень Закону України «Про банки і банківську діяльність» та інших законів України. Банківська діяльність передбачає залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. Очевидно, що вказані три групи операцій і складають зміст банківської діяльності.

Вчений-економіст О. Дзюблюк зазначає, що крім базових, банк може виконувати ряд інших функцій, конкретне коло яких визначається особливостями різних секторів ринку і потребами тих груп клієнтів, на які він орієнтує свою діяльність. У цьому, на його думку, відмінність банків від спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, які надають обмежене коло послуг. Банківська діяльність становить собою сукупність різноманітних банківських операцій та послуг, які здійснюються виключно банками, і має на меті залучення кредитних ресурсів в реальний сектор національної економіки [3]. Функціонування цих суспільних відносин є важливим для суспільства та держави, що й обумовлює необхідність їх кримінально-правової охорони від суспільно небезпечних посягань.

Зміни, що відбулися в Україні в період її незалежності, зумовили інтенсивний розвиток банківської системи та перетворили її в один із найважливіших секторів економіки. Як наочно продемонстрували події останніх років, процеси, що відбуваються в цій системі, безпосередньо впливають на всі, без винятку, сторони життєдіяльності соціуму, визначаючи стабільність суспільства. Кримінальне право є найбільш радикальним юридичним інструментом регулювання суспільних відносин і покликане забезпечити організованість і порядок у суспільстві, захистити інтереси учасників суспільних відносин і відновити суспільні відносини,

порушені злочином. Банківська діяльність в Україні поставлена під охорону кримінального закону на певному рівні, проте, з моменту набрання чинності Кримінальним кодексом України (далі КК України) у 2001 року відбулися перетворення у державі, що вплинули на функціонування банківської системи.

У діючому КК України банківська діяльність визначена частиною суспільних відносин у сфері фінансової та економічної систем країни, відповідальність за посягання на які передбачена, в основному, в Розділі VI Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності». Допускаємо, що суспільні відносини у сфері банківської діяльності є достатньо цінними для того, щоб бути визначеними окремим об'єктом кримінально-правової охорони, оскільки мають свої особливості: банківська діяльність відноситься до окремої сфери суспільних відносин; регулюється на законодавчому рівні та має окреме нормативно-правове регулювання; формується у самостійну галузь права; тісно пов'язана з фінансовим, бюджетним, цивільним, господарським та іншими галузями права; має предметом специфічну інформацію, що складає банківську таємницю.

Банківська діяльність є видом та складовою фінансової діяльності держави. Складність банківської діяльності полягає в тому, що вона охоплює обіг як державних, так і приватних фінансів, причому зв'язок між ними часто є міцним і нерозривним. Суть банківської діяльності у фінансовій сфері полягає в тому, щоб враховуючи закони ринкової економіки, впливати на розвиток кредитно-фінансових інститутів, сприяти отриманню ними прибутків, а завдяки цьому – підтримувати стабільність всієї кредитно-банківської системи та довіру до неї з боку населення. І в той же час здійснювати державний вплив через банківську систему на економічну діяльність суб'єктів господарювання та впливати на зростання обсягу державних фінансів, їх подальший обіг у фінансовій сфері [4].

Реформування банківської системи та її очищення від неплатоспроможних банків, що розпочалося у 2014 році, поряд із позитивними зрушеннями призвело до

криміналізації відносин у цій сфері. Враховуючи це, у 2015 році КК України був доповнений ст. 218-1 згідно із Законом № 218-VIII від 02.03.2015р. Положення передбачені ст. 218-1 КК України передбачають відповідальність за доведення банку до неплатоспроможності, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі чи кредиторю. Вбачаємо ефективність у криміналізації таких діянь, оскільки під кримінально-правову охорону поставлені правовідносини, які, для України є достатньо новими, не мали свого прояву раніше, є відносно розповсюдженими, суспільно-небезпечними, обмежити їх прояви не можливо без застосування заходів кримінально-правового характеру. Вважаємо, що саме ці підстави законодавець поклав в основу криміналізації вказаних діянь. Проте, окрім зазначених, на теперішній час існують й інші загрози правам кредиторів, які виходять, насамперед, від недобросовісних позичальників.

На наш погляд, при криміналізації нових діянь у сфері банківської діяльності та вивченні питання щодо формування інституту кримінально-правової охорони цієї сфери важливе значення мають використання історико-правового порівняльного та порівняльно-правового (компаративістського) методів пізнання.

Основною проблемою, на вирішення якої спрямований історико-правовий порівняльний метод є отримання нового знання за допомогою проведення порівнянь історико-правових джерел. Використання вказаного методу надасть можливість простежити процес виникнення проблеми кримінально-правової охорони банківської діяльності в Україні на основі аналізу кримінального законодавства минулих років. Практика застосування кримінально-правових норм минулих років дозволить виявити недоліки та тенденції розвитку законодавства щодо відповідальності за злочини у сфері банківської діяльності. Важливим у процесі проведення наукового дослідження є встановлення взаємозв'язку кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за злочини у сфері банківської діяльності, із соціально-економічними умовами життя суспільства,

виникненням та розвитком банківського права, що може бути досягнуто шляхом використання історико-правового порівняльного методу. Це надасть можливість визначити шляхи удосконалення чинного кримінального законодавства у сучасний період.

Разом із тим порівняльно-історичний підхід має розглядатися у взаємозв'язку з принципом незворотності процесів, що відбуваються, незворотності еволюції. Незворотність означає, що повернення до тих чи інших історичних умов неможливе, отже, неможливе і точне повторення або копіювання історичного досвіду. Принцип незворотності накладає обмеження і позбавляє ілюзій з приводу можливості запозичення історичних форм або інститутів у неадаптованому вигляді як з власного досвіду розвитку держави і права, так і зі світового досвіду [5, с. 11].

Порівняно-правовий (компаративістський) метод, використовується при порівнянні кримінального законодавства України, яке передбачає відповідальність за злочини у сфері банківської діяльності, з відповідними нормами кримінальних законів інших держав. Як зазначає М. І. Хавронюк, компаративістські дослідження дозволяють ефективно виявити прогалини і вади національного законодавства, найбільш досконалі правові формули, додають аргументів на користь тієї чи іншої теоретичної позиції [6]. В. О. Навроцький зазначає, що дедалі більшу роль в Україні грає використання позитивного зарубіжного досвіду кримінально-правової регламентації. Перш за все це виявляється в наукових дослідженнях, де компаративістика посідає провідні позиції [7]. Цей метод є достатньо продуктивним, оскільки в державах з розвинутою ринковою економікою (особливо у державах ЄС), на відміну від України, вже напрацьовано значний досвід протидії злочинам у сфері банківської діяльності. Вивчення негативного досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення безпеки банківської діяльності, також дозволить зробити висновки щодо не достатньої ефективності певних кримінально-правових норм. Дослідження досвіду інших країн у регламентації інституту кримінально-

правової охорони банківської діяльності є одним із напрямів пошуку оптимальних кримінально-правових конструкцій, використання яких надасть можливість уникнути певних помилок та скористатися найкращим зарубіжним досвідом.

Таким чином, з урахуванням існуючих у сучасному суспільстві процесів оптимізації діяльності банківської системи, її реформування шляхом виведення з ринку неплатоспроможних банківських установ, необхідність кримінально-правової охорони банківської діяльності не викликає сумнівів. Така охорона передбачає вдосконалення положень нормативно-правового регулювання діяльності банків, криміналізації окремих суспільно-небезпечних діянь. Окрім цього, послідовна та виважена політика Національного Банку України також може підкріпити довіру населення до банківської системи в цілому,

забезпечити надходження грошових коштів громадян у банківські установи. Реструктуризація проблемних валютних кредитів, які стали результатом стрімкої девальвації національної валюти, на наш погляд, може зняти напругу серед населення та мінімізувати кількість злочинних проявів у банківській сфері.

Необхідною залишається наукова класифікація злочинів у сфері банківської діяльності, наукове тлумачення їх положень, розробка правил кваліфікації злочинів в банківській сфері, відмежування їх від суміжних злочинів та діянь, які не є злочинними. Не дивлячись на збільшений в останні роки інтерес юридичної науки до проблем забезпечення безпеки банківської системи, їх глобальність і широта ставлять все нові й нові питання, які потребують свого вирішення.

Використана література:

1. Салига К. С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528). Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1791>.
2. Стеченко Д. М. Методологія наукових досліджень: підручник/ Д. М. Стеченко. О. С. Чмир. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Знання, 2007. – 317 с.
3. Інформаційний ресурс. Освіта UA. Банківська справа. Банківська діяльність: правове регулювання. Електронний ресурс. Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/bank/19874/>.
4. Т. О. Чернадчук. Банківська діяльність як сфера виникнення та розвитку інформаційних правовідносин. 2013 р. Електронний ресурс. Режим доступу : http://lib.uabs.edu.ua/library/P_Visnik/Numbers/1_8_2013/08_02_07.pdf.
5. Маїк І. С. Доктрина синергетики як важіль впливу у порівняльному правознавстві // Порівняльне правознавство : сучасний стан і перспективи розвитку : зб. наук. пр. – Л., 2012.
6. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. І. Хавронюк. – К. : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2007. – С. 11.
7. Навроцький В. Кримінальне право України в епоху глобалізації [Електронний ресурс] / В. Навроцький // Геополітика України : історія і сучасність. – 2010. – № 2. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Geopolityka/2010_2/PDF/Navrotskiy.pdf.